

A szőlőhegyi törvények, rendeletek, artikulusok tehát átfogóan szabályozták a szőlőhegyek egykori életét és szolgálták az ottani rendet. Mindez természetesen a minőségi szőlőtermelés érdekében történt, hiszen az artikulusok közvetlenül és közvetve megteremtették a termelés keretét, a minőségi munka alapját. Úgy érzem, bizonyos alapelvek máig hatóan érvényesek ezekben a több évszázad alatt formálódott, csiszolódott, fejlett önkormányzatot és viszonylagos demokráciát mutató hegytörvényekben. Viszonylagos volt a demokrácia, mert akik létrehozták (világi és egyházi földesurak, városi polgárok – mint földesúr a város képében), sajátos és egyéni érdekeiket tartották előbbre – vagyis azt, hogy a tulajdonjogilag hozzájuk tartozó szőlőhegyeken a rendszeres és minél nagyobb mértékű dézsma, illetve hegyvám megfizetése érdekében rendszeres szőlőtermesztés történjék. A pontokba sorolt szabályok egyféle törvényes rendet teremtettek a szőlőhegyeken, ahol pedig – éppen a szőlő és bor különleges helyzete miatt – sok törvénytörtésre és antidemokratikus visszaélésre nyílt alkalom. A viszonylagos demokrácia ugyanakkor lehetővé tette a magyar társadalom előjogokból kizárt többségének az áhított szőlőbirtok megszerzését, és az ellentmondásoktól sem mentes, viszonylagos egyenrangú szőlőművelést a nemesi, polgári jogállású szőlőhegyi telekszomszédok között. Meg lehet tehát érteni azt a zsellért vagy jobbágyot, aki a jogi-gazdasági előnyök mellett a társadalmi hierarchiában betöltött helyét látta azzal emelkedni, hogy szőleje egy apátság, egy báró vagy más fő- és köznemesi birtokos mellett állt. A zárt hierarchikus életben jóleső oázisnak tűnhetett számára, ahol szíve mélyén elképzelhetőnek érezhette, hogy ő is születhetett volna szabad, nem adófizető, irigyelt nemesi előjogokkal rendelkező embernek. Ha küszködő életében erre gondolt és eljártszott a gondolattal, mindig szívesen és kíváncsian ment ki a szőlőhegyre, ahol egyéni szorgalma eredményeként élvezhette saját borát, számára párját ritkító ízét és bukéját.

Csoma Zsigmond

M. Kir. Téli Gazdasági Iskola, Csongrád

Arany- és ezüstkalászos gazdaképzés Magyarországon

Az arany- és ezüstkalászos mozgalom története kialakulásától kezdve szorosan kapcsolódott a mezőgazdasági szakoktatás történetéhez, szervezeti kereteihez, elsősorban az alsó fokú mezőgazdasági szakoktatáshoz. Ez alapvetően három alaptípusra osztható a két világháború közötti Magyarországon: mezőgazdasági szakiskolák, téli gazdasági iskolák és téli gazdasági tanfolyamok. Kezdetben, az 1920-as évek elején, még nem beszélhetünk mozgalomról, viszont a tanult gazdák száma az új intézmények és tanfolyamok létesítésével párhuzamosan szaporodhatott, így annak gyökerei a fenti szervezeti keretekbe nyúlnak vissza.

A földművelésügyi kormányzat szakoktatás-politikáját vizsgálva a rendelkezésre álló forrásanyag segítségével rekonstruálható a szakoktatás egész rendszere, s megállapítható, hogy ebben a struktúrában kiemelt szerepet kapott az alsó fokú mezőgazdasági szakoktatás. Ezt a modernizációs folyamatot a továbbiakban a jelvényrel ellátott, tanult gazdák

Magyarország mezőgazdasági szakoktatási hálózata 1942/43 telén
Intézmények a földművelésügyi miniszter kezelésében

mozgalma első szakaszának tekinthetjük, amelyben döntő érdemei vannak a földművelésügyi tárca szakembereinek. Szükséges az így kiépített, jól működő rendszer vizsgálata, mivel a mai mezőgazdasági szakoktatási rendszerünkben hiányzik a saját gazdaságát vezetni képes gazdák képzésének intézménye.

Az alsó fokú mezőgazdasági szakoktatás országos szervezése a közép- és felsőfokú intézetek majdnem teljes kiépítése után, 1874-ben, a kétéves tanulmányi idejű állami földművesiskolák létesítésével kezdődött. Célja kettős, a kisbirtokosok fiainak megtanítása az okszerű gazdálkodás fogásaira, másrészt pedig az, hogy gazdasági altiszteket képezzen a közép- és nagybirtokok számára.² A felnőtt kisbirtokosok képzésére a minisztérium 1898-tól, a földművesiskolák és egyes gazdakörök, mezőgazdasági egyesületek segítségével, 2-4 hónapos, *téli gazdasági tanfolyamokat* tartatott.³ Az alsó fokú mezőgazdasági szakoktatás harmadik eleme a *téli gazdasági iskolák* rendszere az első világháborút követően a kisbirtokos-társadalmat erősítő új intézményes formaként jelentkezett. A magyar gazdaság érdekeinek megfelelően sikerült megtalálni azt a formát, amely segítette az okszerű mezőgazdálkodás elemeinek a megismertetését, amit ebben a korszakban számos tényező indokolt. Szólnunk kell még ezzel a tudatos, kisgazda-társadalmat erősítő tevékenységgel egy időben történő *vitési telkek* adományozásáról. Gazdasági szakoktatásukról a Vitési Rend önkényi gazdaképző iskolája és a miniszter által kiküldött gazdasági tanárok gondoskodtak.⁴ Az alsó fokú szakoktatás részei a tejipari szakiskolák, a háziasszonyképző iskola, az alerdész, szőlészeti és borászati szakiskola.

¹Szávai Ferenc: Az arany- és ezüstkalászos gazdamozgalom története 1932-1942 között Magyarországon. Bölcsészdoktori disszertáció, 1989. ELTE BTK 23-53. old.

²A Somogy-szentimrei M. Kir. Földművesiskola Imertetője, 1929.

³A földművelésügyi szakigazgatás története 1867-1948. Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1970. 87-88. old.

⁴Baranya Megyei Levéltár (BML) A szentlőrinci Horthy Miklós Téli Gazdasági Iskola iratai (ASZHMGTI) 1930-1937, 111/1934 Szaich Dezső jelentése.

Témánk szempontjából a továbbiakban ezzel a három képzési móddal foglalkozunk.⁵ Az arany- és ezüstkalászos mozgalommal 1938-ig egy nyomon haladt a földművesiskola (1929-től mezőgazdasági szakiskola), amelynek lényeges fejlesztéséről korszakunkban nem beszélhetünk, mivel 1923–1924 telén kilenc működött az országban, 1942-ben pedig tíz.⁶

A mozgalom alapját jelentő gazdaképzés

A dualizmus időszakában működő *M. kir. Mezőgazdasági Szakiskolák* képzési célja kettős. Tanulói az ország különböző részeiről érkeztek, téli-nyári félévei voltak. Előkészítették magukat, mint a másik két oktatási típusé. Jelentős eltérést mutatkozott a szülők foglalkozásában. Az iskolát elvégző tanulók egy része uradalmakban, más részük saját gazdaságban helyezkedett el. Az arany- és ezüstkalászos mozgalom történetéből nem zárható ki, mivel az 1930-as évek közepéig ők is viselték a megkülönböztető aranykalászjelvényt. Csak az igazgatói értekezletek és a földművelésügyi minisztérium tárgyalásai során, saját önállósulási törekvéseik hangsúlyozására használták a Mezőgazdasági Szakiskolát Végzett Gazda címet.⁷

A mozgalom legszélesebb rétegét az idősebb gazdák részére rendszeresített *téli gazdasági tanfolyamot végzett „ezüstkalászos gazdák”* adták. A községek kérésre három hónapos időtartammal 1928-ban 13 tanfolyammal indult, 1932-ben 22, 1939-ben 117, 1940-ben 195 és 1942/43 telén pedig már 243 m. kir. téli gazdasági tanfolyam működött. A legnagyobbodott ország területén, Erdélyben az EMGE szervezésében további 40, az FM erdélyi kirendeltsége által 55, a Kárpátalján 13 hegyvidéki rövid, háromhetes, ruszin és szlovák nyelvű tanfolyamot tartottak. A miniszter gondoskodott a tanfolyamok számára az oktatóról és az ezüstkalászos gazdák jutalmazásáról. A 15–25 éves gazdák, 3–4 órás elfoglaltság mellett, 12–14 hét alatt, téli időszakban, díjtanulmányok mellett az alapfokú szakismereteket. A dologidő elmúltával a kisgazdaközösség, november 15-től február végéig, szívesen használta ki ezt a lehetőséget. Kezdetben ők is az aranykalászos jelvényt viselték, s miután sikeres záróvizsgát tettek, 1937-től nevezhették magukat „ezüstkalászos gazdák”-nak. A kormányzat jól előkészített, minőségében is igényes tanmenete szaktárgyakra lebontva 184 órában adott lehetőséget a szakképzésre, amiről csak az elismerés hangján szólhatunk. A tanfolyamot végzett gazdák a községeikben létrehozták az Ezüstkalászos Gazdák Köre-it, amelyek kialakították a későbbi összetartást, segítettek a gazdafeladatok megoldásában.⁸

Az arany- és ezüstkalászos gazdamozgalom története szempontjából a legjelentősebb intézmény a *téli gazdasági iskola volt*. A megszervezésükre német, dán, finn minták alapján került sor, az első iskola 1920 októberében jött létre Pápateszénre, gr. Jankovich Bésán Endre birtokán, Nagyatádi-Szabó István minisztersége idején. A következő évben Szekszárd követte, a szervezéssel Beszterczey Gábor pápai m. kir. földműves iskolai igazgatót bízta meg a miniszter.⁹ A leglátványosabb fejlesztési ütem ezen a területen mutatkozik a mezőgazdasági szakoktatásban, 1923/24-ben öt, 1931/32-ben kilenc, 1937/38-ban tizennégy, majd 1942/43 telén már 60 m. királyi és 4 felekezeti iskola működött.¹⁰ Mayer János második minisztersége idején folytatja az elődei által megkezdett fejlesztést, lehetőséget adva a nem állami kezelt iskolák alapítására, majd az Országos Szakoktatási Tanács létrehozásával is segítette ezen intézmények működését. A téli gazdasági iskola jellegénél fogva a legjobban igazodott a földműves-társadalom igényeihez. Öt hónapos téli féléveivel igen kedvelt iskolatípus volt a gazdaijak számára. A kétéves tanulmányi idejű oktatás lényeges eleme volt a saját gazdaság, amelyen a nyári időszakban tanáraik ellenőrzése mellett végezheték a tanulók gyakorlatait. A tanulók valamennyien az iskola működési körzetében éltek, így megvalósult az 1933-ban a miniszter által létrehozott téli gazdasági iskolák kebelében működő Aranykalá-

⁵A földművelésügyi szakigazgatás története: I. m. 212. old.

⁶BML A Szentlőrinci Mezőgazdasági Technikum iratanyaga (SZMT) 1941–1943. Kalászos Gazdák Évkönyve. Pécs. 1942. 399–400. old.

⁷Országos Levéltár (OL) Földművelésügyi Miniszter általános iratok (FM ált. iratok) K–184–1938–11–88836. Jelentés a Csermajori Mezőgazdasági Szakiskola 1937/38. évi működéséről.

⁸OL FM ált. iratok K–184–1938–11–280 64. A téli gazdasági tanfolyamok iratanyaga.

⁹BML A SZHMTGI iratanyaga 1913–1930.

¹⁰BML A SZMT összesítő kimutatásai és a Kalászos Gazdák Évkönyve, Pécs. 1942. 399–400. old.

szos Gazdák Körei-ben a kapcsolattartás. Mivel az iskola szaktanácsadó állomásként is működött, a végzett gazdák és a környék gazdaközönsége gyakran kereste fel kérdéseivel az iskola tanárait. Az iskola működési körzetében élő német anyanyelvű gazdák első helyen ismerték fel az okszerű gazdálkodás szükségességét és iratkoztak be ezen iskolákba.

Számításaink szerint az iskolatípus tanulóinak saját birtokátalaga a 20 kat. hold körül mozgott.¹¹ A tanított tárgyak legfontosabb csoportjait a gazdasági szaktárgyak, gyakorlati és közismereti irányú tárgyak alkották. A növénytermesztés, állattenyésztés mellett berendezéstant, gazdasági számvitelt, gazdaságügyi ügyirálytant tanultak, a közismereti tárgyak keretében az elfelejtett ismereteket újították fel. A gyakorlati tevékenység során háziipari tevékenységgel, kosárfonással, fafaragással foglalkoztak. Leventeképzés keretében az arra rátermettek segédoktatói képesítést szerezhettek. A 17–21 éves életkor jelzi, hogy elsősorban a fiatal gazdákat várták a téli gazdasági iskolákba. Sikeres vizsga és termelési versenykiállítás eredményeként végbizonyítványt és aranykalászos jelvényt vehettek át az ünnepélyes alkalomra kiküldött vizsgabiztostól.¹²

Mindhárom oktatási típus gyakorlati tárgyait az állandó tanerő okleveles gazdasági tanárai tartották, míg óraadóként főképpen felkésztek, orvosok, okleveles tanítók, képzett mesteremberek, katonák tevékenykedtek.

A mozgalom történetének második szakasza

A földművelésügyi kormányzat az általa létrehozott intézményekből kikerülő kisgazdák – de nem szigorúan csak a tanult gazdák – segítségével indította el és szervezte mozgalmát. A 10 405/1933. FM. sz. rendelet a téli gazdasági iskolákat végzett ifjakat az „Aranykalászos Gazdák Körei”-be tömöríti. Ezek a központi alapszabályok a 6. § h. pontjában megfogalmazták az „Aranykalászos Gazdák Országos Szövetsége” megalakításának a szükségességét.¹³ A másik fő irány 1937-től az Ezüstkalászos Gazdák Körei-nek képviselői. Ezen szerveződések nem a falu egészéből kiszakítottan, hanem a különböző gazdakörökkel párhuzamosan kezdődnek el. Ez utóbbiak is megfogalmazzák alapszabályaikban az országos szervezetük létrehozását. Az első kísérlet egy nagyobb jellegű összefogás létrehozására Baranya vármegyében történt, amelynek véletlenszerűségét számos tényező valószínűsíti.

M. KIR. HORTHY MIKLÓS TÉLI GAZDASÁGI ISKOLA IGAZGATÓSÁGA
SZENTLŐRINC, BARANYA-VM.

Anyakönyvi szám: 33

Igazolvány.

Alulírott igazgatóság hivatalosan igazolja, hogy
Ambrus János-i lakos,
aki az iskola 2 éves tanfolyamáról bizonyítványt nyert, az iskola
..... számú »Aranykalász« jelvényt jogosan viseli.
Szentlőrinc, 19..... év hó n.
(P. H.)
L. J. J. J. J.
igazgató.

LEVÉLTÁR F. 103/1. 1933. MÁJUS 10. 41 9503

ti.¹⁴ 1938. november 20-án alakul meg a Baranyavármegyei Aranykalászos Gazdák Egyesületének szentlőrinci körzete, számos támogatóval és ellenzővel.¹⁵ A kezdeti szimpátiát csökkentette a megyei közéletben a Magyar Élet Mozgalom pécs-baranyai zászlóbontása és a közeledő választások politikai harcai. A megyei vezetést megosztották a bekövetkező események, s a megyei szervezet megalakulása megmaradt. Az ország területi gyarapodása miatt sokan katonai behívót kaptak. A mozgalom szervezőjének, Vörös Vincének az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara adott segítséget. Meghatározták a létrehozandó új egyesületnek a címét: Baranyavármegyei Arany- és Ézüstkalászos Gazdák Egyesülete, az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara védnöksége alatt.¹⁶ A szervezőmunka a Dél-Dunántúlon sikeres volt, de az alsó-dunántúli arany- és ézüstkalászos gazdák szövetsége anyagi gondok miatt nem alakulhatott meg. Az országos szervezés gondolata egyre erősebbé vált, amit segített Vörös Vince országos márciusi körútja. Az 1940. április 3-án Budapesten tartott értekezlet lett a mozgalom első országos tanácskozása.¹⁷ A kalászos szövetség egy nagyobb összefogással kecsegtetett, azonban a jövő előre nem látott nehézségekkel jelentkezett.

¹⁴BML A SZHMTGI 1930–1937, 1939–1940 és OL FM ált. iratok K–184–1933–11–12851 (76093) Tanulók felvételi kérelmei, statisztikai összesítések.

¹⁵OL FM ált. iratok K–184–1938–11–31199. A Nagykovácsi M. kir. Téli Gazdasági Iskola Értesítője.

¹⁶OL Belügyminiszteri (BM) ált. iratok K–150–1942–VII–5–191457. A Kaposvári Aranykalászos Gazdák Köre alapszabályai.

¹⁷Szávai Ferenc: I. m. 67–69. old.

¹⁸Szávai Ferenc: Ötven éve történt – Kalászos zászlóbontás Baranyában. Dunántúli Napló, 1988. november 10. 5. old.

¹⁹Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara igazgatói választmányi ülése. Kaposvár, 1939. április 21. Asztalos L.

²⁰Vörös Vince: A kalászos mozgalom kezdetei. Agrártörténeti Szemle, 1984. 3–4. sz. 536. old.

A magyar parasztszövetség szakosztálya

Az országos szervezet zászlaja kibontva, megalakult Dunapataj községben az Ezüstkalászos Gazdák Egyesülete, amely egyik jelentős bázisává vált a mozgalomnak.¹⁸ 1941 elején bebizonyosodott, hogy a mozgalmat Budapestről kell irányítani, a szervezőiroda a Mária u. 29. szám alatt nyílt meg. A Gazdanevelés helyett a Kis Újság *Magyar Kalász* nevű melléklete lesz a mozgalom szócsöve. A földművelésügyi minisztérium a felvidéki események katonai behívásai következtében, az elhúzódó alkudozások során, az Országos Mezőgazdasági Kamarát bízta meg a további tárgyalásokkal, amelynek törekvése a kalászos szakosztály létrehozása volt, így a hivatalos érdekképviselőbe kívánta bevonni a fontos gazdaréteget. Az 1941. április 6-ra tervezett országos megalakulás a délvidéki események miatt ismét elmaradt. A területi gyarapodás során visszakérült területeken is elkezdődött a fejlesztés: Erdélyben 10 állami és 3 felekezeti, a Kárpátalján 2 és a Felvidéken 5 m. kir. téli gazdasági iskola, míg a délvidéki területeken 5 kezdeményezte meg működését 1942–1943 telén.¹⁹

A mozgalom jóval túllépte a szakoktatás kereteit, Vörös Vince az 1941. augusztus 20-án tartott értekezleten ismertette először a létesülendő Parasztszövetséget, s az előzetes megbeszélések követően megfogalmazódott a szakosztályi szövetség gondolata. A mozgalom történetének harmadik szakaszában, a Magyar Parasztszövetség 1941. szeptember 28-i megalakulásakor, jelentős számban vettek részt a kalászosok. A kamarával történő végleges szakítás során, ahol a kamara által készített alapszabály-tervezet két paragrafusának kérdésében nem tudtak megegyezni, a Parasztszövetség alapszabályának 20. §-a fogalmazta meg az arany- és ezüstkalászos gazdák szakosztályi szövetségének lehetőségeit.²⁰ A szakosztályi szövetség 1942. március 29-én alakult meg, fontos szerepe volt a Parasztszövetség helyi szervezeteinek kiépítésében és a műveltségterjesztő munkájában. Mivel a mozgalom szervezetszervezésével és szakudásával kiemelkedett a parasztság milliós tömegeiből, jelentős szerepe volt az eredmények meggyorsításában. Mintát adott a Parasztszövetségnek, ennek létrehozása előtt megfogalmazta a saját szervezetén keresztül létrehozandó egyetemes paraszti szervezet létrehozását.²¹ Az önálló kalászos szövetség és a kamarai kalászos szövetség szakítása után a földművelésügyi miniszter br. Bánffy Dániel az egymilliárdos, mezőgazdaságot megsegítő program keretében meghirdeti a decentralizációt, s a gazdasági eljárásokról a tisztségek betöltésénél elsőrendűen számított az arany- és ezüstkalászos gazdákra, akiknek egy kisebb része fel is vállalta ezt a tevékenységet.²² A másik részük a Parasztszövetség munkájában vett részt, végezte a szervezői-kulturális tevékenységet, megteremtve népfőiskolai továbbképzésüket és a közművelődési előadásokat. Az egymilliárdos programot tíz év alatt kívánták megvalósítani, amelynek keretében a téli gazdasági iskolák számát kétszázra, a tanfolyamokét pedig ezerre szándékoztak felemelni.

A Magyar Parasztszövetséget a német megszállást követően betiltották. 1945 után a téli gazdasági iskolákat átszervezték, az Aranykalászos Gazdák Köre működését felülvizsgálták. Az ezüstkalászos tanfolyamok az ötvenes évek végére lecsökkentek, majd teljesen megszűntek, de a téli gazdasági iskolát elkezdtek az oktatási kiegészítő követően még befejezhetők tanulmányaikat.²³ A földművelésügyi minisztérium által elindított *folymat* megszakadt, a mozgalom szervezeti és tevékenységbeli keretei megszűntek, így a lehetőség is, amely az eredményt hordozhatta volna.

Dr. Szávai Ferenc

¹⁸OL BM ált. iratok K-150-1941-VII-7-251766. az Ezüstkalászos Gazdák Egyesülete Dunapataj – alapszabály.

¹⁹BML A SZMT iratanyaga 1943-1945 109/1943. számú irat. Bővebben: Szávai Ferenc: I. m. 107-121. old.

²⁰Országos Széchényi Könyvtár. Arany- és Ezüstkalászos Gazdák Országos Szövetsége Alapszabálytervezet 1942. OL BM ált. iratok K-150-1941-VII-5-263868. A Magyar Parasztszövetség tisztikara és alapszabálya.

²¹Bővebben: Arany- és Ezüstkalászos Gazdák Könyve, 1943. Bp.; Történelmi Szemle, 1982. 2. sz. – Vörös Vince: Magyar Parasztszövetség, 1941-1944.; Szávai Ferenc magángyűjteménye. – *Dancs József*: Utak és állomások. Kossuth, Bp., 1978.

²²A mezőgazdaságfejlesztési törvény és munkaterv. Bp., 1943.: Magyar Föld, 1942. augusztus 27. 4-5. old.

²³BML A SZMT iratanyaga 1943-1945 111/1945; BML alispáni iratok 1103/1948. valamint Makra Dezső és Lajos 1959. március 15-16-án Ecséd községben kiállított „Ezüstkalászos Gazda” bizonyítványa.